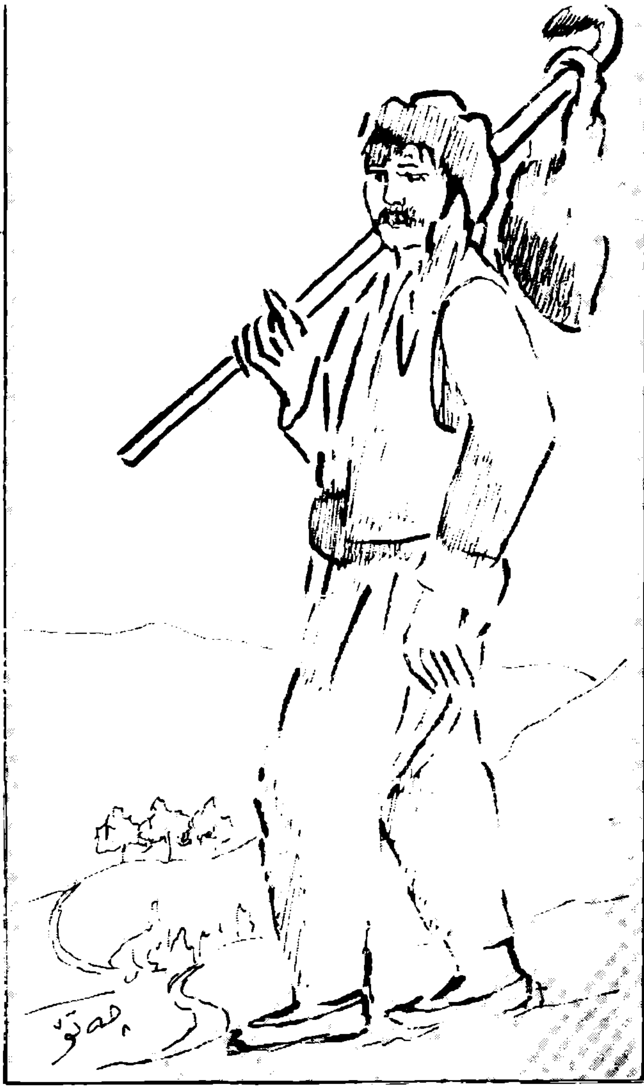

گەڕانی مەیدانی
البحث «یاخود» المسح المیداني

وریا ئەحمەد

دیارە ڕێکخراوێکی گرنگی جیهانی وەك «یونسکۆ» ڕۆڵی گرنگی فۆلکلۆری بە باشی بۆ ساغ بۆتەوە بۆیە لە (١٤ ـ ١٨)ی کانـــوونی دووەمی ساڵی (١٩٨٥) بەڵگـە نامـەیـەکی نوێی دەرکـرد، [بـەڵگەنامەکە بریتی‌یە لە شێوە دراسەیەکی نیمچە تەواوی فۆلکلۆر] بۆ ئەوەی لە ئاینـدەدا لەبـەردەم لێژنەیەکی تایبـەتی (کەبۆ ئەم مەبەستە دادەمەزرێت) دابنرێت، تاوەکو ڕژێمێکی دەوڵەتی‌و گشتی بۆ کۆکـردنـەوەی فۆلکلۆر دابنێت، ئەمـە لە کاتێـك دا، ئەگـەر ڕژێمـەکـە لە کۆنفرانسی گشتیی یونسکۆدا بڕیاری لە سەر بدرێت.

بەڵگەنامە نوێیەکەی یونسکۆ دەڵێت :ـ هاوکاری‌کردنی وڵاتـانی دنیـا لە بواری ناساندن و بڵاوکردنەوەو پاراستنی فۆلکلۆردا بە تایبـەتی بەهۆی گۆڕینەوەی زانیاری‌و ڕاهێنانی پسپۆری ئەم لایەنە بە ناردنیان بۆ دەرەوەی وڵات و ئەڵقەی دراسی لەمیانی فۆلکلۆر پەروەران و تیپەکانی کارگێر ڕێکخستن دەبێت. (مـەبـەست لەو تیپـانـەیـە کە بە دوای کۆکردنەوەو تۆمارکردنی فۆلکلۆردا دەگەڕێن) بەمەبەستی پێرست کردن و بۆ چەن لق دابەش کردنی بەرهەمی فۆلکلۆری، بەپێی ئەوبۆنەو بوارانەی بۆیان گوتراون.

بۆیـــە بە ڕای من :ـ ئێـمـــەش وەك میللەتێکی خاوەن سامانێکی لە بن نەهاتووی فۆلکلۆر، چاك وایە تا زووە هەوڵ دەین لایەنی گەش و زیندوو (ئی سوود بەخشی ئەم کەلەپوورە) لەفەوتان و لەناوچوون ڕزگارکەین، بۆ ئەوەی قوتابخانەی نوێی هونەری ئاوازو گوتنی کوردی کە لە دوا ڕۆژێکی نزیك گەشە دەکات و دادەمەزرێت، لەسەر بناغەیەکی ڕەسەن بوەستێت، بۆ ئەوەی ئەو ئاوازو گوتنـــانـــەی لەمـرۆ بەدواوە دادەنـرێن، لە ڕەســەنایەتی بەدەرنەبن و هەوڵ بدرێت بەم کەلەپوورە لە بن نەهــاتــووەی لە باوك و باپیران بەجێماو پشت ئەستوور بێت. تاوەکـو هەردەم مۆرکی نەتــەوایەتی خۆمانی پێوە دیاربێت و

ئاوازو گوتنی نوێمان تام وبۆی کوردی لێ بتکێت.

ماناى (بحث) واتە گەڕانی مەیدانی چیە؟

مەبەست لە (المسح الميداني) یاخود (البحث الميداني) گەڕانە: بەناو گوندو دێهات و شارو ناوچەو گەڕەکە میللیەکانی شارە گەورەکانیشدا، بەدوای دۆزینەوەی هەموو بابەتە فۆلکلۆریەکان، کەواتە کرداری گەڕانی مەیدانیو، پشکنین و دیتنەوەو دۆزینەوەو قۆزتنەوەو کۆکردنەوەو وەرگرتن و پەردە لەسەر بەرهەمی شاراوە لادان و تۆمارکردنی فۆلکلۆرە.

بەڵام ئەمڕۆ من لەم نووسینەمدا گرنگی تەنیا بەلایەنی کۆکردنەوەو بەدوادا گەڕان و تۆمارکردنی گوتن و ئاوازی فۆلکلۆری خۆمان دەدەم.

ئایا ئێمە تا ئەمڕۆ گەڕانی مەیدانیی تەواومان هەیە؟

ئەوەندەی من ئاگاداربم تا ئەمڕۆ زۆربەی ئەو گەڕانە مەیدانییانەو کۆکردنەوانەی لای خۆمان بۆ ئاوازو گۆرانی فۆلکلۆری کراون، لە سەدا (٩٥٪)ی یان، ناتەواون، چونکە من ڕام وایە:ـ هیچ کاتێك ئاواز لە گۆرانیدا (جا ئەو [1] گۆرانیە میللیو فۆلکلۆری یانیش تازە بێت) لە هۆنراوەی ئەو گۆرانییە کەمتر نیە، بۆیە ئەمڕۆ لە هەندێ وڵاتی پێشکەوتووی دنیادا، ئاوازدانەر ئاوازی خۆی دادەنێت و، دواتر بۆ شاعیرانی دەژەنێت، بۆ ئەوەی لە ئاوو باو بەرزیو نزمی نۆتەکان و غەمگینی، یا شادی ئاوازەکە بەپێی سووکی یاگرانی ڕەزمەکەی بگەن، تاوەکو هۆنراوەیەك پڕ بە بەژن و باڵای ئاوازەکە ببڕن.

ئەم جۆرە شاعیرە [شاعیری گۆرانی] ناودەبرێت، لە مۆسیقاوە نزیکە، مەبەستم خاوەنی گوێچکەیەکی مۆسیقای سووکەو، ڕەنگە تا ڕادەیەك شتێکیش دەربارەی ژەنینی ئامێرێکی مۆسیقا بزانێت یا هیچ نەبێ خاوەنی کتێبخانەیەکی مۆسیقایەو، بەردەوام گوێ لە بەرهەمی هەمەجۆر دەگرێت، بۆیە مۆسیقای (مارش) کە بڕهێزو هاندەرە، لە هی خەم و پەژارەو، مۆسیقای ئاین و ستاییش لە هی هەڵپەڕکێو شادی.... تاد جیادەکاتەوە.

بەڵام ئەوەی جێگەی داخە ئەو برا گەڕۆکانەی ئێمە تا ئەمڕۆ تەنیا هۆنراوەی گۆرانیە فۆلکلۆریەکان کۆدەکەنەوەو بە چاپی دەگەیەنن، هەندێ هەن کاسێتی پڕ لە بەرهەمی فۆلکلۆری پەیدادەکەن و گوێی بۆ شل دەکەن و هۆنراوەی گۆرانیەکان دەنووسنەوەو بە چاپ دەگەیەنن، شایانی باسە ئەو شایەرانەی کاسێت پڕدەکەنەوە گەلێ جار لە خۆیانەوە شت بۆ هەڵبەستە فۆلکلۆریەکان زیاد دەکەن، کەچی هەندێ لەو برا کۆکەرەوانە بێ سێو دوو ئەو بەیتە یاخود پارچە زیادکراوانەش بە فۆلکلۆر لەقەڵەم دەدەن و لەگەڵ هەڵبەستە ڕەسەنەکەدا بەچاپی دەگەیەنن!؟

بۆیە دەڵێم: ئەو کەسەی لەمەودا بە کاری گەڕانی مەیدانی هەڵدەستێت باشترەو سوود گەیەنترە، گەر لە فۆلکلۆردا پسپۆڕو شارەزابێت و لەهەمان کاتیشدا مۆسیقا ژەنێکی (نۆتە) زان بێت، بەرادەیەك لە توانایدا بێت، نۆتەی ئاوازەکانیش لە تەك هۆنراوەی گۆرانیەکاندا بنووسێتەوە. خۆ ئەگەر دوو هاوەڵ بن (ئەمەیان ڕای خۆمە) یەکێکیان گرنگی بە شیکردنەوەو لێکدانەوەو بۆ چەن لق دابەش کردنی هۆنراوەی گۆرانیو، ئەوی دی گرنگی بە ئاوازو ڕەزم شیکردنەوەی گۆرانیەکان بدات، دیارە گەڕانە مەیدانییەکە سوودی زۆرتر دەبێت، چونکە بێشك ئەدیبەکە توانای شۆڕبوونەوەی بۆ ناو ناخ و قووڵایی هەڵبەستەکان لە مۆسیقاژەنەکە زیاترەو، مۆسیقاژەنەکەش لە مۆسیقاو ئاوازو ڕەزم و پەیژەی گۆرانیەکەدا، دیارە تواناو دەسەڵاتی لە ئەدیبەکە گەلێ زیاترە.

گەڕانی مەیدانی لە کوێ بکرێت؟

باشترین شوێن بۆ گۆرانیو ئاوازی فۆلکلۆری کۆکردنەوەو تۆمارکردن، وەك من بیستوومەو خوێندوومەتەوە، لە گوندو ناوچە سنووریەکان دا (ئەوانەی لە شارستانیەتەوە دوورن) بکرێت، چونکە دانیشتوانی ئەم شوێن و ناوچانە، تا ڕادەیەك، زمان و مۆسیقایان بەرەسەنی ماوەتەوە، ئەمەش بەهۆی کەم تێکەڵیو نەبوونی ڕێگەی تازەی هاتووچۆکردن و.... تاد بۆیە لە فۆلکلۆری ناوچەو شوێنە سەرەڕێو قەرەباڵغەکان پاك ترەو تام وبۆی ڕەسەنی زۆرتری پێوە دیارە، لە کارتێکردنی

رادیۆو تەلەفزیۆن و تۆمارکەریش بەدوورتر بووە.

ئەو کادرەی بە گەڕانی مەیــدانی هەڵدەستێت دەبێ چی ڕەچاو بکات؟

یەکەمجار ئەو کەسە دەبێ ئاگاداری تەواوی کەسانی پێش خۆی بێت (واتە ئەوانەی پێش ئەو بەگەڕانی مەیدانییەوە هەستاون) بۆ ئەوەی بزانێ چ گۆرانییەك کۆکراوەتەوەو

نووسراوەتــەوە، تاوەکو ئەو جارێکی دی خۆی لەگەڵدا خەریك نەکات، بەڵکو هەوڵ لەگەڵ گۆرانییەکی کۆنەکراوەو بزر بدات و بەئەرشیفی بگەیەنێت.

گەڕۆکی میللەتانی دی چییان بۆ فۆلکلۆری خۆیان کردووە؟

هەردوو مۆسیقــای هەنگــاری (کــۆدایو پارتــۆك) لە ساڵەکانی زووی ئەم سەدەیەوە دەستیان بەگەڕان کردووە، بە دوای مۆسیقاو گۆرانی فۆلکلۆری خۆیان و بەشێکی چاکیان لێ کۆکردۆتەوەو بە ئەرشیف گەیاندووە، کەچی گەڕۆکە هەنگارییە تازەکــان تا ئەمــڕۆش لەم کارە بەردەوامن!؟ بە هیوای ئەوەی زۆرترین گۆرانیو ئاوازی فۆلکلۆری بدۆزنەوە، ئەو گۆرانیانەی دوو گەڕۆکەکەی یەکەمجار بە تەواوی بەدەستیان نەکەوتووە، ئەمە لە لایەك و لە لایەکی دی، شتێکی سەلمێنراوە کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ڕێگەو ئوسلووبی تازەتر لە بواری گەڕانی مەیدانیدا دەدۆزێتــەوە کە پرۆگرامی ڕێك وپێك پەیڕەو دەکات بۆ ئەوەی ئامانجی زیاتر لەم کارەدا بێتە دەست.

کۆکردنەوەی فۆلکلۆر سوودی چیە؟

ئاوازە فۆلکلریەکان، لە هەنگاوە یەك بە دوای یەکەکانی مۆسیقا لە ئەورووپا، تا دەگاتە ئەمڕۆش، سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندبوونە بۆ مۆسیقارەکان ، وەك سوود وەرگرتن لە ڕەزم و هەندێ پارچەی ئەو ئاوازانــەو تێکەڵ کردنیان لەگەڵ ئاوازی خویانا[٢]. ئەوەی شایانی گوتنە:ـ پێش ئەوەی گۆرانیی فۆلکلۆری دەستکاری هەڵبەست یا ئاوازی بکرێت، پێویستە گۆرانیەکە بە هەڵبەست و ئاوازەوە بە ئەرشیف بکات[٣].

کۆکــردنــەوەی گۆرانــیی فۆلکلۆریو گەڕان بەدوایــدا کارێکی ئاسان نیە:ـ

١ـ مۆسیقــاری هەنگــاری بلیمــەت و بەنــاوودەنگ «پارتۆك»، بەرلەوەی دەست بەکاری گەڕانی مەیدانی ـ (بەدوای گۆرانیو ئاوازی فۆلکلۆری خویــانـدا) ـ بکات مۆسیقاو زمانی هەموو میللەتە دراوسێکانی خۆیانی خوێندو فێربوو، وەك یوگۆسلافیو ڕۆمانیو عارەبی، چونکە ڕای وا بوو:ـ بەبێ ناسینی مۆسیقاو گۆرانیی فۆلکلۆری میللەتــە دراوسێکان، ناتوانرێ مۆسیقای فۆلکلۆری هەنگــاری بنــاسرێ. بەم پێیــە ئێمــەی گەڕۆکی کوردیش گەر دیــراســەی گۆرانیو مۆسیقاو زمانی میللەتانی دراوسێی وەك عەرەب و تورك و فارس و ئازەری هیتر نەکەین و نەخــوێنــین، ناتوانین جیاوازی لە میانی ئاوازێکی فۆلکلۆری ڕەسەنی کوردیو یەکێکی ڕەسەنی عەرەبی یا تورکیدا بکەین، کەواتــە چەنــد لە ئاوازی فۆلکـلۆریو زمــانــی میللەتــانی دەوروبەرمان دا، ووردبینەوەو شارەزابین، ئەوەندە لە هەڵە بە دوور دەبین.

٢ـ خاتوو «پۆرشۆی ئیلۆنا»ی مامۆستاو پرۆفیسۆری ئینگلیز، ماوەی یەك ساڵ و نیوی ڕەبەق، لە گوندێکی «میسری»دا ژیانی بردەســەر، بۆ ئەوەی شارەزای زمــان و ئاوازو مۆسـیـقــای فۆلکلۆرییــان ببێت، ئنجــا ساڵی (١٩٧٠) توانی پەرتووکێکی بچکۆلانە دەربارەی گۆرانیی فۆلکلۆری زەماوەند لەو گوندەو، گوندەکانی دەوروبەریدا بەچاپ بگەیەنێت!؟

٣ـ خاتوو «جەمیلە جەلیل» کچە کوردی سۆڤیەت، کە هەڵگرێ بڕوانــامــەی (مــاستــەر)ە ماوەی حەفت (٧) ساڵان، لەنــاو دێهاتەکانی کوردنشینی ئەوێدا، خەریکی گەڕان و هەوڵدان بووە، ئەوجا توانیویەتی کۆمەڵێك گۆرانیی فۆلکلۆری خۆمان؛ (بــەڵام بەهــۆنــراوەو نۆتەی مۆسیقای ئاوازی گۆرانیەکانەوە) بەچاپ بگەیەنێت.

٤ـ مامــۆستاو برای بەڕێزم (حوسێن قەددووری)یش، ماوەی (٩) ساڵان تەنیا بە دوای گۆرانیو یارییی مندالانی ناوچەکانی ناوەراســت و، خواروو، ڕۆژئــاوای عێراق دا گەڕاوە؛ بەڵام تا ئەمڕۆ تەنیا دوو کتێبی بەچاپ گەیاندووە.[١]

بۆچی دەبێ ئاوازو هۆنراوەی فۆلکلۆری بە ئەرشیف بکات؟

میللەتی ئێمە لە بواری (گەرانی مەیدانی)دا دواکەوتووە، لە کاتێکدا میللەتانی جیهان، هەتا ئەوانی دراوسێو دەوروبەریش هەموو جۆرە هەل وەرجێکی پێویستیان بۆ ئەنجام دانی ئەم کارە لا دەست دەکەوێ، بۆیە مافی خۆمانە لە سامانی نەتەوایەتی خۆمان بترسین، چونکە ئەوان گەر هیچ نەکەن، دەتوانن ئاوازو لاوك و گۆرانیی رەسەنی ئێمە، وەرگرن و بە هەڵبەستی خۆیان تۆماریکەن!؟ هەر بۆ نموونە:ـ

أ ـ عوود ژەنی عیراقی بەناوودەنگ خوالێخۆشبوو «جەمیل بەشیر» کاتێك هەندێ لە ئاوازی لاوکە کوردییە رەسەنەکانی وەك [عەبدالێو سوارۆ.... تا] بەتۆمار گەیاند، لە زۆر لای دنیادا دەنگیدایەوە....... هەندێ گوتیان:ـ داهێنەری مۆسیقای نوێی عەرەبە!؟ تاقمێکی دی وەك خاوەن قوتابخانەیەکی نوێی مۆسیقا ناویان برد.[٥]

٢ـ ماوەی چەن ساڵێکە گەلێ گۆرانیو لاوکی فۆلکلۆری کوردی کوردستانی تورکیا، لەلایەن هەندێ گۆرانیبێژی وەك «ئیبراهیم داتلی سەس»ەوە بە هۆنراوەی تورکی بە تۆمار دەگەن!؟

بۆیە دەڵێم:ـ مۆسیقا ژەنی نۆتەزانی خەمخۆری هونەری رەسەنی لە باوك و باپیران جێماوەوە، ئەوەی بەرژەوەندی هونەری میللەتەکەی وەك بەرژەوەندی خۆی، بگرە زیاتریش رەچاودەکات، تا زووە با قۆڵ و بازووی کارکردنی لێ هەڵماڵێت، ئەم کارە تا رۆژێك زووتر بێت چاکترو سوود گەیەنترە، تاوەکو رادیۆو کاسێت و تەلەفزیۆن و ڤیدیۆ، لە لایەك و لە لایەکی دی گۆرین و شێواندن و دزین و زەوت کردن، کاریان لەکار نەترازاندووە.

فۆلکلۆر وەك زانستێك چی بۆ کراوە؟:ـ

ئەمرۆ لەجیهاندا بە دەیان قوتابخانەو پەیمانگە هەن، تایبەتن بە فۆلکلۆر خوێندن، لە هەندی زانکۆی جیهانیشدا گرنگیدان بە فۆلکلۆر خوێندن و کۆکردنەوەو شیکردنەوەی بەردەوامە، هەروەها کادری پسپۆر بۆ ئەم بوارە پێدەگەینن.[٦]

کەچی ئێمەی کورد بەداخەوە، تا ئەمرۆ نە کۆمەڵێ نە دەزگایەکی تایبەت بە فۆلکلۆر شك نابەین. ئەوەی تا ئەمرۆ هەیە کاری تاکە کەسە، چونکە گەرانی مەیدانی بۆ ئەم مەبەستە «تفرغی» دەوێ، ئەمەیشیان بەهاسانی مەیسەر نابێت.

ئەو کادیرەی بەگەرانی مەیدانییەوە هەڵدەستێت:ـ

گومانی تێدا نیە کە کاری گەرانی مەیدانیو، کۆکردنەوەو، تۆمارکردنی گۆرانیی فۆلکلۆری، پێش کاری خوێندن و شیکردنەوەو، هەڵسەنگاندن و، بۆ چەن لق بەش بەش کردنی فۆلکلۆر دێت، ئێمە یەکەمجار دەبێ هۆنراوەو ئاوازی فۆلکلۆری پەیداکەین، ئەوجا دەتوانین بەراوردو خوێندن و شیکردنەوەو بۆ چەندین جۆر دابەشی بکەین؛ بەڵام تەنیا بەکرداری کۆکردنەوەو تۆمارکردن قایل بوون (لەگەڵ گرنگی ئەم کارەدا) کارێکی ناتەواوە، کەم کورتی تیادا بەدی دەکرێت، بەرامبەر زانستێکی ئینسانی وەك «فۆلکلۆر».

ئەوەی ئەم زانستە لە زانستەکانی دیکەی ئینسانی جیادەکاتەوە ئەوەیە، تۆ لە زانستی فۆلکلۆردا ئەو شتەی گەرەکتە مامەڵەی لە گەڵدا بکەیت، ئامادەو لە بەردەست نیە، بەڵکو پێویستی بە هەوڵدان و گەران و کۆکردنەوەو تۆمارکردن هەیە، بۆ ئەوەی بەردەستی بخەیت، ئەوکاتە بەکاری خوێندن و شیکردنەوەو جیاکردنەوە هەڵدەستی تا وەکو جۆرو هۆو رەگ وریشەو ئەسڵ و چۆنیەتی سەرهەڵدانی ئەم فۆلکلۆرە تێ بگەیت و روون بکەیتەوە.

یەکەم کاری گەرۆکی مەیدانی، سنوورو پرۆگرام و پلان دانانە، لە هەمان کاتدا رەچاوکردنی تایبەتییەتی ناوچەییە بناغەو بنچینەی هەر رژێمێکی خوێندنیش بەندە بەو شتانەی کە باس و خوێندنی لەسەر دەکرێت بۆ نموونە:ـ

(مێژوو نووس) لەگەڵ زانیاری مێژووییداو، (ئەدیب) لەگەڵ باسی ئەدەبیدا مامەڵەدەکەن. کەچی لە فۆلکلۆردا مامەڵە لەگەڵ شتە کۆکراوەکەدا دەکرێت. ئەویش وەك گوتمان بەیەك تاکە رێگە پەیدادەبێت، کە گەران و پشکنین و کۆکردنەوەو تۆمارکردنە، بۆیە ئەو کەسەی کاری گەرانی مەیدانی دەگرێتەبەر گەرانەکەی بە بربرەی پشتی کارەکەدا دەنرێت.

ئەگەر لەناو لاپەرەکانی گەلێ کتێبی پەیوەندیدار بەم

بابەتەوە بگەڕێین، بۆمان دەردەکەوێ، کە لە جیهاندا زیاتر لە ڕێگەیەك و قوتابخانیەك هەیە بۆ ئەم کاری فۆلکلۆر کۆکردنەوەیە.

گەلێ کەسی فۆلکلۆریی واش هەن سەر بە هیچ یەکێك لەو ڕێگەو قوتابخانانەنین، بەڵکو لە هەڵبژاردن و گرتنی ڕێگەو شێوەی کارکردن و کۆکردنەوەو گەڕان، سەربەستن. بەڵام ئێمە لە هەموو ئەو ڕێگەو شێوەکارکردن و قوتابخانانە دەتوانین شێوەیەکی ناوەندی هەڵبژێرین.

خۆ ئامادەکردنی گەڕۆك پێش گەڕانی مەیدانی

ئەو کەسەی دەیەوێ بە کاری کۆکردنەوەو، گەڕانی مەیدانی هەستێت، لە یەکەم چرکەوە، (واتە لەو چرکەیەوە کە لەگەڵ خۆیا بڕیار دەدات، دەست بەم کارە بکات) پێویستە هەر زوو خۆی بە باشی ئامادە بکات، لەوانەیە ئەم خۆ ئامادەکردنەش مانگێك یا زیاتر بخایەنێت؛ بەڵام کارەکە گرنگەو گەڕۆك بە هیچ جۆرێك نابێ پشت گوێ ی بخات. گەڕۆکی مەیدانی هی خاوەن تاقیکردنەوە، ئەوەی زووتر بەکاری گەڕانی مەیدانی هەستاوە، لە ناوەراستی کارەکەیداو لە گەرمەی ئیش کردندا، کاتێك دێ خۆی لەناو چەندین تەنگوچەڵەمەدا دەدۆزێتەوەو کارەکەی لێ ئاڵۆز دەبێ، [ئەوە گەر بەبێ خۆئامادەکردن دەست بە گەڕان بکات]، بۆیە پەیرەو کردنی ئەم چەن خاڵەی خوارەوە بەووردی، دەبنە هۆیەك کارەکەی بۆ ئاسان دەکەن:ـ

أ ـ گەڕۆکی مەیدانی، پێش هەموو شتێك پێویستە ئاگاداری هەموو ئەو شتانە بێت، کە دەربارەی ئەو ناوچەیەو، دانیشتوانییەوە نووسراون، کە ئەو نیازیەتی تیایدا دەست بە گەڕان و کۆکردنەوەی گۆرانیی فۆلکلۆری بکات، چونکە ئەم جۆرە نووسینانە دەربارەی مێژووی کۆمەڵایەتی ناوچەکەو، خووو نەریتی دانیشتوان و، ڕۆشنبیریو ئایین و باری ئابوورییان، شارەزایی باشی دەدەنێ، دیسانەوە جوگرافیای ناوچەکەو، ڕێگەی هاتوو چۆکردن، زۆر گرنگن بۆیەو، شارەزای دەکەن، ڕەنگە ئەم خشتەیەی خوارەوە تارادەیەك یارمەتی گەڕۆك یارمەتی گژۆك بدات بۆ ئەوەی دوای سەرچاوەی پێویست بۆ کارەکەی بگەڕێت:ـ

١ـ زنجیرەو کتێب و زانیاری فۆلکلۆری بە چاپ گەیشتوو، لەوانە، کتێب و گۆڤاری نەك هەر لەمەیدانی فۆلکلۆردا؛ بەڵکو ئەوانەیش کە پەیوەندییان بە فۆلکلۆرەوە هەیە وەك:ـ ئەدەب، ئەنسرۆپۆلۆجی، مێژوو، زمان، دیالێکت و، بابەتی کۆمەڵایەتی.

٢ـ بابەتی دیراسەی ڕۆشنبیریی گشتی.

٣ـ بڵاوکراوەی مۆزەخانەیی ناوچەکە.

٤ـ دەلیل یا ڕێگەنیشاندەری (گەشت و گوزار ـ سیاحة).

٥ـ بڵاوکراوە گشتییەکانی میری (هی تەندروستیو، سەرژمێری دانیشتوان و، ڕاپۆرتی ئابووریو... تاد).

٦ـ مێژووی ناوچەکە.

٧ـ ڕۆژنامەی ناوچەیی گرنگە گەر دەست کەوێت.

٨ـ فەرهەنگەکانی دیالێکتەکانی ناوچەکە.

٩ـ شتە نووسراوەکانیدیکە کە پەیوەندییان بە بابەتەکەی ئەوەوە هەیە.

هەموو ئەو شتانەی لەسەرەوە نووسیمان، ڕەنگە بۆ گەڕۆکی مەیدانی، مەیسەر نەبێ بەڵام گرنگ ئەوەیە گەڕۆك هەوڵدات زۆرترین سەرچاوەی تایبەت بەم بابەتەی دەسکەوێت و، بە زووترین کات تێبینیخۆی دەربارەیان بنووسێت و لای خۆی هەڵیگرێت یا لەسەریان بگرێتەوە.

پەیوەندیکردنی گەڕۆك بەوانی پێش خۆی

گەڕۆکی تازە پێویستە پەیوەندی بە گەڕۆکەکانی پێش خۆی بکات، بۆ ئەوەی هەرچی زانیارییەکی سەبارەت بەم ناوچەیە هەیە [کە ئەو نیازیەتی گەڕانی تێدا بکات] لەهەموو ڕوویەکەوە لێیان وەرگرێت، دیسانەوە ڕەنگە گەڕۆکە کۆنەکە، یارمەتی گەڕۆکی تازە بدات بەوەی، نەیەڵێ لەگەڵ دانیشتوانی ناوچەکەدا بکەوێتە تەنگ و چەڵەمەوە، هەروەها چاکترین ڕێگەی نیشان بدات، بۆ وەرگرتنی زانیاری لەدانیشتوانی ناوچەکە، بە ئاسانترین شێوە، ڕەنگە ناوی ئەو کەسانەشی بداتێ کە لەناوچەکە دەست ڕۆیشتوون و، جێگەی باوەڕی خەڵکن، بۆ ئەوەی پشتیان پێ ببەستێت، لەکاری زانیاری کۆکردنەوەدا، لەگەڵ ئەوەی کە [ئەنجومەنی دەوڵەتان ـ هی مۆسیقای میللی] بەم دواییە بڕیارێکی دەرکردووە، تیایدا ئامۆژگاری دەکات و دەڵێت:ـ

(باشتر وایە گەرۆك بۆ كاری كۆكردنەوەی فۆلكلۆر بۆ ناوچەیەك نەچێت، گەر زانی لەو ناوچەیە گەرۆكێكی دی خەریكی گەرانی گۆرەپانە تیایداو هێشتا لە كاریش نەبۆتەوە).

پەیوەندی كردن لەگەڵ كەسانی دیار لە ناوچەكەدا

پەیـوەندیكردن بەم جۆرە كەسانە، تا نەگەیتە شوێنی كاركردن، بۆت ناكرێت، دوای گەیشتن، گەرۆك هەوڵ دەدات، چاوی بەو كەسانە بكەوێت و بیان ناسێت و لەگەڵیان دانیشێت و، داوای یارمەتییان لێبكات، بۆ ئەوەی گەرانەكەی لەهەموو روویەكەوە ئاسان و تەواو وبێ كەم و كورتی بێت، هەر چەندە لەوانـەیـە ئەو كەسـانـە نەتوانن هەموو جۆرە زانیارییەكی پێبـدەن؛ بەڵام پەیـوەنـدیكـردن بەو كەسانەوە، بەبێ شك سوودی هەیە، بۆ ئەوەی گەرۆك ناوچەكە بەباشی شارەزا ببێت.

ئامێرو كەل و پەل :

ئەو شتانەی یەكەمجار گەرۆك دەبێ گرنگییان پێ بدات و هەوڵی پەیدا كردنیان بدات ئەمانەن:ـ

كاغـەزی سپی، ئامـێری كارەبـایی وەك هی دەنـگ تۆمـاركردن، (ئەوەی بەكارەباو پاتری ئیش دەكات)، هەروەها تێپ و كاسێت و كامـیراو فلیمی هەمەجۆر، لێرەدا چاكتر وایە گەرۆك نەخـنێ شارەزایی لەبـارەی ئاوو بای ناوچـەكـەش پەیدابكات، بۆ ئەوەی ئامێری ئەوتۆ لەگەڵ خۆیا ببات بە كەڵكی ئەو ناوچەیە بێت، شایانی گوتنە:ـ هەر تۆماركردنێك و وێنەیەكی گەرۆك لە ناوچەكەوە دەستی دەهێنێت، یەكەیەكی گرنگن لە كارەكەیدا.

ناسین و شارەزابوونی كەلەپووری گۆرانی:

بۆ گەرۆك شتێكی بە سوودە، كە زانیـاریو شارەزایی لەسروشتی گوتنی ئەو ناوچەیە هەبێت، كە گەرانی تیادا دەكات، هیچ نەبێت چەن گۆرانیەكی ناوچەكە بە هەڵبەست و ئاوازەوە لەبـەركـات. بۆ ئەوەی دڵی خەڵكی ناوچـەكـە بۆ لای خۆی راكێشێت، بەوەی جار جار شتێكیان بۆ بڵێت، تا وەكو بارو دۆخ و، پەیوەندییەكی ئەوتۆ دروست كات، شەرم و ترس لە میانا نەمینێت، چونكە تۆ گەر یەكەمجار (مەبەستم لەگەڵ گەیشتنت بۆ ناوچـەكـە) بە پانتـۆڵ و چاكەتەوە لە ئۆتومبیل دابەزیت و ئامـێری كامـیراو تۆمـاركـەرت داگرت و دامەزراند، زۆربەی ئەوانەی نیازت هەیە شتیان لێ وەرگریت، تووشی شەرم و جۆرە شێوانێك دەبن، بۆیە لەژێر بارو دۆخی وادا گەر شتیش بڵێن، هەڵبزركاوو ناتەواوو هەناسە سواری پێوە دیار دەبێت، دوای ئەوە گۆرانیی گوتنی گەرۆك دەبێتە هۆی ئەوە خەڵكی ناوچەكە، گۆرانیی كۆنیان بێتەوە یاد.

سنوور دانان بۆ كاری گەرانی مەیدانی :

پێویستە (دلیل ـ رێ نیشاندەر)ێك بۆ ئەم كارە دابنرێت:ـ

١ـ چونكە سنوور دانانە بۆ ئەو بابەتەی دەمانەوێ خۆمانی پێوە خەریـك بكـەین وەك:ـ یاریو گۆرانیی منـدالان، یاخـود گۆرانیی كاركردن... تاد.

٢ـ سنووردانان بۆ ماوەی كار، هەندێ هۆكار هەن پەیوەندیی راستەوخۆیان بە كەسایەتی گەرۆك و تواناو لێهاتوویی و رادەی شارەزاییو... تاد ئەوەوە هەیەو، كاریگەرن بۆ زوو یاخود درەنگ تەواوبوونی كارەكە.

٣ـ دەست نیشان كردنی ئەوشوێنەی تیایدا دەست بە كاری گەرانی مەیدانی دەكەین.

٤ـ سنـوور دانـان و دەست نیشـان كردنی ئەو ئاگـاداریو زانیارییانەی دەربارەی ناوچەكەوە كۆی دەكەینەوە.

جۆرەكانی گەرانی مەیدانی :

لە جیهاندا چوار رێگە هەیە بۆ ئەم كارە :ـ

١ـ رێگـەی گەران [مسـح] :ـ ئەم رێگەیە لەلایەن كەسانێك بەكاردێت كە پسپۆر بن لەم كارە داو گرنگیش تەنیا بە یەك جۆر یاخود لق دەدەن وەك «گۆرانی شایی».

٢ـ رێگەی قووڵ [العمیق] :ـ ئەمەشیان بریتییە لە كۆكردنەوەو گەرانێكی فراوان بە دوای هەمـوو جۆرو لایـەن و لقـەكـانی گۆرانیی فۆلكلۆری، لە كۆمـەڵگەیەكی یەك ناوچەییدا یاخود

زیاترو هەندێ جاریش لە کەسێك یا زیاتر وەری دەگرێت.

٣ـ رێگـەی ناوچـەیی :ـ ئەمەش بریتی‌یە لە جۆرێك یا زیاتر گۆرانی‌ی فۆلکلۆری کۆکـردنەوە، لە ئەندامانی خێزانی خۆی یادراوسێکانی، یانیش لە خاوەن کارو پیشەکان وەری دەگرێت.

٤ـ کۆکـردنـەوەی لابـەلا [عـرضي]:ـ ئەمـەشیان بریتی‌یە لە کۆکردنەوە، بە شێوەیەکی لابەلا واتە کەی‌و لە کوێ ماوەو پشوو هەبوو گۆرانی‌ی فۆلکلۆری کۆدەکاتەوە، ئەمەیان کۆکردنەوەیەکە بێ رژێمە.

ئەمەی سەرەوە رێ‌نیشاندەرە، واتە دەلیلی کارکردنە، هی [گـەرانی مەیدانی ـ المسح یاخود البحث المیداني]، شایانی باسـە تا رۆژێ زووتـر دەست بە گەران بکرێت، هێشتا هەر درەنگە، ئەم کارە شایانی دواخستن و گوێ پێ‌نەدان نیە، بە پێچـەونەوە پێویستی بە پەلەکردن و، تازوو خۆ ئامادەکردنی تەواوو قوڵ هەڵماڵین هەیە، بە مەرجێك کارەکەمان پرۆگرام دار بێت و، تارادەیەك سوود لە خاڵەکانی ناو ئەم باسە وەربگیرێت.

شایـانی باسـە نووسەری ئەم کورتە باسەش، هەر لە ساڵی (١٩٧٩)وە، بە تاکـە کەسی‌و بێ پشتگـیری هیچ دام و دەزگایەکی رەسمی تەنیا هاندەری هونەرمەندو هونەردۆستانی ئازیز بوونە، بۆیە بەهەڵ و تەقەڵلاو هیمەت و کاغەزو ئامێرو.... تاد، خۆی؛ بەڵام نەك بەردەوام بەڵکـو بەپێی دەرفـەت، بۆ نموونە: لە پشووی هاوین و نیوەی ساڵ و جەژن دا، هەروەها دوای قوتابخانەو کاتی بێ‌ئیشی، سوودیشی لە هەموو ئەم رێگەو قوتـابخـانـانـەی گەرانی مەیـدانی وەرگـرتـوە، هەروەهـا لە مامـۆستـایان (حسین القدوري) و (أسعد محمد علي) و هی دیکەش سوودی دیتووە. ئەمرۆش هەندێ لەو ئاوازو هۆنراوە فۆلکلۆریانەی کۆی کردوونەتەوە، نەك هەمووی، لەگەڵ هەندێ لە ئاوازەکانی خۆیا، لەدووتۆی کتێبێك دا، بە ناوی (باڵەبان) لە دەزگای رۆشنبیری‌و بڵاوکردنەوەی کوردی لەژێر چاپدان؛ بەڵام لەو کتێبـەدا هۆنـراوەی گۆرانیـەکـانی وەك خۆی، واتـە بێ شیکردنەوە داناوە، شیکردنەوەی ئەم هەڵبەستانەی بۆ ئەدیبانی پسپـۆر جێ‌هێشتـووە، بەڵام بۆ ئاوازەکان، تا رادەی دەست رۆیشتنی، هەوڵی شیکـردنـەوەی (رەزم ـ ئیقـاع)و مەقـام و پەیژەی ئاوازەکانی داوە.

پەراوێزو سەرچاوە

١ـ کچـە کوردی سۆفییەت ـ جەمیلە جەلیل ـ تا ئەمرۆ دوو کتێبی لەو بابەتەی (مەبەستم لە هەڵبەست و نۆتەی مۆسیقای گۆرانیەکانە) بە چاپ گەیاندووە.

٢ـ گ. رەنگین. ژمارە (١٠)ی ئابی ١٩٨٨ . ل. (١٤).

٣ـ لە چاوپێکەوتنێکدا کە لەگەڵ مۆسیقاژەن و نووسەری ناسراو «ئەسعەد محـەمـەد عەلی» لەبـەغـدا لەماڵی خۆیاندا کردم گوتی: [[ئەو کەسەی دەسکـاری هۆنـراوە یا ئاوازی رەسـەنی گۆرانیـەکی فۆلکلۆری بکات، بەڕلەوەی ئەسڵی ئاوازو هۆنراوەکە بە ئەرشیف بگات، بەرامبەر میللەت بە (تاوانبار) دادەنرێت]].

٤ـ حوسێن قەددوری ـ کتێبی «لعب وأغاني الأطفال الشعبية ـ في العراق» بەشی یەکەم و، بەشی دووەم.

٥ـ وریا ئەحمەد ـ جەمیل بەشیر. گ. ئۆتۆنۆمی ژمارە (٢)ی ساڵی ١٩٨٥. ل. ٩٥ـ٩٩.

٦ـ وریا ئەحمەد ـ پەیمانگەی کۆدای. گ. ئۆتۆنۆمی ژمارە (٥٩)ی ساڵی ١٩٨٨. ل. ٨٧ـ٩١.

٧ـ گ. الموسیقیٰ العربیة ژمارە (٢)ی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٨٣. ل. (١٣١).

٨ـ گ. الموسیقیٰ العربیة. ژمارە (٨)ی شوباتی ساڵی ١٩٨٧. ل. (١٠٠).

٩ـ گ. الموسیقیٰ العربیة ژمارە (٥)ی تشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٨٥. ل. ٦٢ـ٦٧.

تۆمارکردن

(فایلێکی تایبەت بەکۆکردنەوەی مۆسیقاو گوتنی فۆلکلۆری)

زنجیرە ناوی بەرهەمە تۆمارکراوەکە ناوی ئەو کەسەی بەرهـەمەکەی لێ وەرگیراوە هەندێ زانیاری دەربارەی ئەو کەسە شوێن وکاتی‌تۆمارکردن ناوی تەواوی کەرۆك ماوەی بەرهەم تێبینی

ناوی گۆرانی :ـ پارێزگە: قەزا: گوند: تەمەن: مەقام :ـ

رەزەم :ـ گوتن: ژەنین: بەروار: ئیش: تێبینی

○